

Г. І. БАСАВА

МІЖКУЛЬТУРНАЯ КАМПЕТЭНЦЫЯ І ТАЛЕРАНТНАСЦЬ І ІХ РОЛЯ ў НАВУЧАННІ АДУКАЦЫЙНЫХ МІГРАНТАў

Для нашага часу характэрны сутыкненні з такімі сацыяльнымі з’явамі, як няроўнасць стартавых магчымасцей, фундаментальныя адрозненні ў культуры і ладзе жыцця народаў Захаду і Усходу, знікненне мноства традыцый, звычаяў, стыляў паводзін, прызнанне іншай культуры. Гэтыя супярэчнасці, якія часам набываюць характар канфліктнасці, абумоўлены пэўнымі прычынамі. З аднаго боку, макракамунікацыя ў грамадстве заўсёды накіравана на абмен ідэямі, інфармацыяй, каштоўнасцямі, на сацыялізацыю, інтэграцыю культур. З другога боку, з’явіліся моманты, якія змяняюць дынаміку культуры ў самых глыбінных яе асновах: беспрэцэдэнтная па маштабах магчымасць аб’яднання масавых аўдыторый дзякуючы новым тэхналогіям; урбанізацыя і індустрыялізацыя, якія прыводзяць да таго, што грамадства становіцца мабільным, нестабільным, без каранёў, адчужаным і, значыць, лёгка маніпулюемым праз каналы масавых камунікацый. Таму ў свеце адукацыя развіваецца ў кантэксце дыялогу культур, асноўнай яе мэтай з’яўляецца не толькі падрыхтоўка высокапрафесійнага спецыяліста ў той ці іншай галіне, але і «чалавека культуры», здольнага і гатовага/падрыхтаванага да зносін і супрацоўніцтва з прадстаўнікамі розных нацыянальнасцей, веравызнанняў і культур, мірнаму і выніковаму суіснаванню ў грамадстве культурнага і нацыянальнага плюралізму, заснаванага на гуманістычных дэмакратычных каштоўнасцях [1, с. 3].

Сучаснаму спецыялісту неабходна валодаць навыкамі міжкультурнай камунікацыі, высокім узроўнем сацыякультурнай кампетэнцыі, развітым пачуццём эмпатыі і талерантнасці. Зразумела, што кожны ўдзельнік культурнага кантакту, прадстаўнік пэўнай культуры, карыстаецца сваёй уласнай сістэмай правілаў, якія функцыянуюць такім чынам, каб дасланья і атрыманыя пасланні маглі быць закадзіраваны і раскадзіраваны. Прыкметы міжкультурных адрозненняў могуць быць інтэрпрэтаваныя як адрозненні вербальных, паравербальных і невербальных кодаў у пэўным кантэксце камунікацыі. На працэс інтэрпрэтацыі, акрамя культурных адрозненняў, уплываюць узрост, гendarная прыналежнасць, прафесія, сацыяльны статус камуніканта. Ступень міжкультурнасці кожнага канкрэтнага акта камунікацыі, звязаная з талерантнасцю, прадпрымальнасцю, асабістым вопытам і ведамі, якімі валодаюць яго ўдзельнікі.

Стабільная палітыка-сацыяльная сітуацыя ў Рэспубліцы Беларусь, высокі кантэкст беларускай культуры, полікультурныя, псіхалагічныя, гуманітарныя камунікатыўныя аспекты беларускай адукацыйнай прасторы прыцягваюць замежнікаў з розных краін. Як вышэйшая навучальная ўстанова, так і дзяржава ў цэлым, ажыццяўляючы прафесійную падрыхтоўку за-

межных грамадзян павышаюць свой імідж і міжнародны ўплыў праз падрыхтоўку інтэлектуальнай эліты для замежных краін і распаўсюджванне сваёй культуры і мовы, пацвярджае высокі ўзровень нацыянальнай сістэмы адукацыі [2, с. 33–34].

Значную частку адукацыйных мігрантаў у вышэйшых навучальных установах нашай краіны складаюць выхадцы з Кітая, выбіраючы адну са спецыяльнасцей асноўнай адукацыі ці адукацыйную праграму дадатковай адукацыі. Гэтая краіна, як і большасць іншых, перажывае працэс сацыяльнай трансфармацыі, пераход ад індустрыяльнага да інфармацыйнага і лічбавага грамадства, дзе прыярытэтная роля адводзіцца сферы адукацыі як важнейшай сацыяльнай каштоўнасці, якая вызначае стабільнае развіццё соцыуму. Выхадцы з Кітая, трапляючы ў незнаёмае культурнае, сацыяльнае і моўнае асяроддзе, праходзяць складаны працэс міжкультурнай адаптацыі з мэтай дасягнення пэўнага ўзроўню сумяшчальнасці з ім.

Самым складаным для іх з’яўляецца фарміраванне новага «моўнага бачання», звязанага з радыкальнай карэкцыяй паводзінных стэрэатыпаў. «Выйсці за межы сябе», эфектыўна супрацоўнічаць з носбітамі іншай культуры, не маючы пра яе ўяўлення, не ведаючы мовы, не разумеючы спосабаў інтэрпрэтацыі іншай карціны свету, сёння ўжо немагчыма. Несумненна, што розніца ў нацыянальных традыцыях паводзін, выхаванні стварае пэўныя складанасці для выкладчыкаў і адукацыйных мігрантаў падчас выкладання, напрыклад, рускай/беларускай мовы. Выкладчыку важна мець на ўвазе, што культура зносіна паміж прадстаўнікамі розных народаў патрабуе стрыманасці, такту, павагі да нацыянальных пачуццяў і годнасці з улікам асаблівасцей нацыянальнай псіхалогіі, а таксама глыбокай крос-культурнай граматынасці [3, с. 24] Гэтае навучанне ставіць перад выкладчыкам задачу фарміравання міжкультурнай і шматмоўнай асобы, гатовай да зносінаў у іншамоўным і іншакультурным асяроддзі. Вялікае значэнне мае інфармацыя аб ступені падабенства і/ці адрознення паміж культурамі ў працэсе адаптацыі. Для ацэнкі ступені падабенства культур выкарыстоўваецца індэкс культурнай дыстанцыі, які ўключае мову, рэлігію, структуру сям’і, узровень адукацыі, матэрыяльны камфорт, клімат, ежу, адзенне.

Як вядома, кітайскі народ мае даволі працяглую гісторыю свайго развіцця, таму своеасаблівай данінай традыцыі з’яўляецца звычайка разглядаць каштоўнасці і дасягненні іншага народа праз прызму ўласных. Неад’емнай часткай структуры нацыянальнай псіхалогіі, нацыянальнай культуры і нацыянальнага характару кітайцаў была і застаецца традыцыя. Многія рысы нацыянальнага характару вызначаліся сутнасцю «рысавай цывілізацыі», якая патрабавала ад людзей згуртаванасці, узаемадапамогі, працавітасці. Адносіны кітайцаў да працы характарызуюцца арганізаванасцю, дысцыплінай, акуратнасцю, цярплівасцю.

Галоўнай рысай нацыянальнага характару гэтага народа лічаць рацыяналізм. Ключавым словам для кітайцаў ва ўсе часы было слова «карысць». Таму выкладчык, што працуе ў кітайскай аўдыторыі, павінен памятаць, што зносіны з імі рацыянальна-прагматычныя. У адваротным выпадку ўзнікае непаразуменне і нізкая паспяховасць у працэсе іх навучання.

Вялікае значэнне для кітайцаў заўсёды мела форма, якая па сваёй значнасці пераўзыходзіла змест той ці іншай з’явы ці дзеяння. таму перавага аддавалася знешнім праявам пачцівасці, абыходлівасці, павагі і практычна не ўлічваліся эмоцыі чалавека, яго ўнутраны стан. У кітайскай свядомасці дакладна замацавана ўяўленне аб тым, што ў зносінах значным з’яўляецца не тое, што ты думаеш, а тое, што прадпісана правіламі паводзін у гэтай камунікатыўнай сітуацыі. Пачцівыя адносіны да формы цесна звязаны ў этнічнай псіхалогіі кітайцаў з глыбокай павагай да каштоўнасцей мінулага. Для кітайцаў аўтарытэтныя не толькі людзі, якія стаяць больш высока па сацыяльным становішчы, але і ўсе кітайскія каштоўнасці, манеры паводзін, словы, жэсты, рытуалы, мудрасць продкаў, кітайскія звычаі і традыцыі.

Адказнасць у разуменні кітайцаў звязана з пэўным становішчам чалавека ў сацыяльнай групе і цэлым шэрагам абавязацельстваў перад ёй. Для кожнага кітайца першаснае значэнне мае яго рэпутацыя, яго «твар», «захаванне твару», якім абазначаецца годнасць і прэстыж чалавека. Кітайская традыцыя звязана з настойлівым сцверджаннем сціпласці і бескарыслівасці ў якасці найбольш значных чалавечых якасцей.

Агульнапрызнаным з’яўляецца сцверджанне, што этнічныя мадэлі і карціна свету, менталітэт, стэрэатыпы, культурныя каштоўнасці і мадэлі паводзін розныя ў прадстаўнікоў розных культур. Бясспрэчна, навучэнец з Кітая абавязкова параўноўвае новую культуру са стэрэатыпамі роднай і можа яе прымаць адносна цалкам, не цалкам і нават не прымаць.

У традыцыі кітайскай культуры – практыка завуаляванага ўскоснага выражэння думак. Гаворачы лічыць, што слухач павінен зразумець, што маеца на ўвазе, а не выражаць свае думкі непасрэдна/прама, што ўласціва большасці еўрапейскіх культур. Таму выкладчык павінен праяўляць настойлівасць і цярплівасць, працуючы ў кітайскай аўдыторыі, паколькі час імі ўспрымаецца цыклічна («спяшайцеся марудна»).

Разам з тым, выкладаючы рускую/беларускую мову ў замежнай аўдыторыі, мы не толькі паглыбляем іншафона ў іншую культуру, але і падладжваем яго ўласнае «бачанне» свету да іншага, чужога бачання. У гэтым працэсе значная роля належыць выкладчыку, які, акрамя камунікатыўных навыкаў, перадае сваім навучэнцам этнічную карціну свету і сацыяльна-культурны вопыт свайго народа. І гэта ён робіць настолькі паспяхова, наколькі ён ведае пра іх мову і культуру [4, с. 106]. Напрыклад, традыцыйна ў Кітаі прынята вітаць адзін аднаго пытаннем аб тым, чым заняты партнёр па зносінах у дадзены момант («Ты ідзеш на працу?» «Гуляеш?» «Ты еў?» «Куды ты ідзеш?»), якія могуць быць звернуты да суразмоўцы па некалькі разоў на дзень. Тлумачэнне падобнаму феномену належыць шукаць у глыбінных філасофска-гнэсалагічных каранях кітайскай культуры, дзе традыцыйна развіты кантакты паміж людзьмі, уласціва больш пільная ўвага да асабістага жыцця, да іх працоўнай і іншай дзейнасці, у той час як культура еўрапейцаў схільна табуіраваць тое, што мае адносіны да асабістага жыцця чалавека [5, с. 188].

Таму для паспяховай і выніковай камунікацыі неабходна развіццё і ўдасканаленне такіх якасцей асобы, як міжкультурная кампетэнцыя і тале-

рантнасць, якімі, найперш, павінен валодаць выкладчык. Так, талерантнасць разглядаецца як павага і прызнанне роўнасці, адмова ад дамінавання і гвалту, прызнанне шматмернасці і разнастайнасці чалавечай культуры, норм паводзін, адмаўленне ад пераходу да аднастайнасці і перавагі якога-небудзь аднаго гледжання. Талерантнасць дапускае права прадстаўніка любой культуры на свабоднае выказванне сваіх поглядаў і адметны лад жыцця і пры гэтым прадугледжвае добразычлівае стаўленне да культуры, паводзін і думак іншых. Талерантны стыль зносін выкладчыка патрабуе ўліку нацыянальна-культурных асаблівасцей маўленчых зносін інафонаў і павінен прадугледжваць тактоўныя адносіны да іх ментальных стэрэатыпаў, выключаючы «рэзкую ломку», паколькі гэта можа прывесці да камунікатыўнага шоку. У сітуацыі непасрэднага ўзаемадзеяння «выкладчык – іншафон» выкладчыку важна дэманстраваць добразычлівасць, пазітыўны настрой, цікавасць да навучэнцаў, умець выслухаць усіх і па магчымасці выключыць перабіванне кім-небудзь каго-небудзь і інш. Важна памятаць і пра «прынцып пазітызму»:

- не згадваць дрэннае, не папракаць суразмоўцу;
- менш крытыкаваць, не рабіць заўваг;
- не квапіцца на каштоўнасці і стэрэатыпы суразмоўцы;
- не гаварыць дрэннае пра яго куміраў;
- не даваць парад, калі вас не просяць;
- калі трэба ўмяшацца, падаваць гэта ў форме клопату [6].

Культура талерантнасці – важнейшы складнік культуры адукацыі, якая спрыяе фарміраванню і развіццю «чалавека культуры». Ва ўмовах поліэтнічнасці, шматмоўя, шматкультурнасці выхаванне талерантнасці шматплановае і прадугледжвае:

- глыбокае і ўсебаковае валоданне культурай уласнага народа;
- фарміраванне ўяўленняў аб разнастайнасці культур у свеце і выхаванне станоўчых адносін да культурных адрозненняў;
- фарміраванне і развіццё ўменняў і навыкаў эфектыўнага ўзаемадзеяння з прадстаўнікамі розных культур;
- выхаванне міралюбства, памяркоўнасці, гуманных міжнацыянальных адносін і інш.

Адной з істотных праблем, што ўскладняе камунікацыю паміж прадстаўнікамі розных культурных традыцый, з'яўляецца праблема недастатковага ўзроўню міжкультурнай кампетэнцыі асобы. Міжкультурная кампетэнцыя вызначаецца як здольнасць членаў пэўнай культурнай супольнасці дасягаць разумення ў працэсе ўзаемадзеяння з прадстаўнікамі іншай культуры з выкарыстаннем кампенсаторных стратэгіяў для прадухілення канфліктаў «свайго» і «чужога». Міжкультурную кампетэнцыю можна разглядаць у двух аспектах:

- як здольнасць разумення чужой культуры, якое прадугледжвае веданне мовы, каштоўнасцей, норм, стандартаў паводзін іншай камунікатыўнай супольнасці;
- як здольнасць дасягаць поспеху пры кантактах з прадстаўнікамі іншай культурнай супольнасці нават пры недастатковым веданні асноўных элементаў культуры сваіх партнёраў.

Менавіта з апошнім аспектам міжкультурнай кампетэнцыі даводзіцца часцей за ўсё сутыкацца замежным навучэнцам у практыцы камунікацыі.

На падставе гэтага разумення міжкультурнай кампетэнцыі яе складнікі падзяляюцца на тры групы. Да групы афектыўных элементаў адносяцца эмпатыя і талерантнасць, якія не абмяжоўваюцца рамкамі даверлівых адносін да іншай культуры. Яны ўтвараюць базіс для эфектыўнага міжкультурнага ўзаемадзеяння. Да групы кагнітыўных элементаў адносяцца культурна-спецыфічныя веды, якія служаць асновай для адэкватнага тлумачэння камунікатыўных паводзін прадстаўнікоў іншай культуры, базісам для прадухілення неразумення і падставай для змены ўласных камунікатыўных паводзін у інтэрактыўным працэсе. Працэсуальныя элементы міжкультурнай кампетэнцыі ўяўляюць сабой стратэгіі, якія ўжываюцца непасрэдна ў сітуацыях міжкультурных кантактаў і якія адносяцца да трэцяй групы элементаў міжкультурнай кампетэнцыі.

Па сваёй сутнасці міжкультурная кампетэнцыя ўяўляе сабой адзінства трох асноўных складнікаў – моўнай, камунікатыўнай і культурнай кампетэнцыі, што ў сваім адзінстве ўтвараюць якасна новае цэлае, якое валодае ўласнымі прыкметамі, адрознымі ад кожнага з кампанентаў, узятых паасобку. Міжкультурную кампетэнцыю ўтвараюць кампаненты, універсальныя для зносін з прадстаўнікамі розных краін і культур, незалежна ад таго, якой мовай і на якім узроўні ёй валодае чалавек. Суб'ект міжкультурнай камунікацыі павінен быць гатовы ажыццяўляць сталую рэфлексію паводле сябе і свайго светапогляду, параўноўваючы сваё гледжанне з гледжаннем суразмоўцы, ставячы пад сумненне і пераглядаючы стэрэатыпы і меркаванні, якія склаліся раней. Такім чынам, кампетэнтная ў міжкультурным плане асоба валодае наступнымі якасцямі:

- здольнасцю убачыць узаемасувязь паміж рознымі культурамі (як знешнімі, так і ўнутранымі ў адносінах да грамадства);
- здольнасцю быць пасярэднікам, інтэрпрэтаваць адну культуру ў тэрмінах другой;
- крытычным і аналітычным разуменнем уласнай і іншай культуры;
- асабістым, асэнсаваным поглядам на свет;
- культурна дэтэрмінаваным мысленнем.

Гарманічнае спалучэнне вышэйназваных кампанентаў фарміруе міжкультурную кампетэнцыю асобы. Міжкультурная кампетэнцыя прадугледжвае не толькі авалоданне ведамі аб краіне, побыце, традыцыях, вераваннях і г.д. іншай краіны, але і ўменне расказаць аб сваёй культуры, сваім ладзе жыцця, стылі паводзін і вылучыць агульнае ў культурах, тое, што іх адрознівае і што аб'ядноўвае. Авалоданне навучэнцам каштоўнасцямі роднай культуры робіць яго ўспрыманне іншых культур больш дакладным, глыбокім і ўсебаковым.

У XXI стагоддзі ад монацэнтрызму і замкнёнасці чалавецтва рухаецца да культурнага плюралізму, дыялогу і пошуку гарманічнага балансу паміж культурамі, што тлумачыцца ўсё большым яго разуменнем канструктыўнай ролі такіх норм, як павага да ладу жыцця і звычайў іншых народаў, разна-

стайнасці форм культурнага жыцця. Культурныя адрозненні паміж народамі вызначаюцца іх самабытнымі гістарычнымі каранямі, а глабальная культурная сістэма толькі садзейнічае выяўленню адрозненняў і падабенства, што дазваляе пазнаць свет ва ўсёй яго разнастайнасці, прызнаць і зразумець культурныя асаблівасці адно аднаго ў сусветнай супольнасці. Веды аб ментальных адрозненнях, што вызначаюць спосаб мыслення і асаблівасці нацыянальнага менталітэту адукацыйных мігрантаў і паслядоўнае засвойванне асноўных прынцыпаў талерантанасці і асаблівасцей міжкультурнай кампетэнцыі дазваляе метадычна граматычна і эфектыўна сфармуляваць стратэгію навучання, выбудаваць з імі ўзаемадзеянне і арганізаваць адукацыйны працэс, развіваючы іх уменні і навыкі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Морозова, Е. Н.* Обогащение педагогической культуры будущего учителя на основе освоения иноязычной культуры (на примере культуры Англии): автореф. дисс. ... канд. педагог. наук [Электронный ресурс] / Е. Н. Морозова. – Режим доступа: <https://docplayer.ru/44732742-Morozova-elena-nikolaevna-obogashchenie-pedagogicheskoy-kultury-budushchego-uchitelya-na-os>. – Дата доступа: 11.12.2019.
2. *Лебединский, С. И.* О преподавании русского языка как иностранного в белорусских вузах / С. И. Лебединский // Вестник БООПРЯЛ : Русистика в Беларуси. – 2010. – № 1. – С. 33–39.
3. *Шамсутдинова, Е. Ю.* Толерантность как педагогическая проблема в преподавании русского языка / Е. Ю. Шамсутдинова // Вестник РУДН. – 2008. – № 4. – С. 24–27. – (Серия «Вопросы образования : языки и специальность»).
4. Китайские, вьетнамские, монгольские образовательные мигранты в академической среде: Коллективная монография / под науч. ред. Е. Ю. Кошелевой. – Томск : Издательство Томского политехнического университета, 2013. – 420 с.
5. *Мамонтов, А. С.* О некоторых особенностях русского и китайского вербального и невербального этикета в аспекте обучения языку как средству межкультурной коммуникации / А. С. Мамонтов, П. В. Морослин // Вестник РУДН. – 2015. – № 4. – С. 183–191. – (Серия «Русский и иностранные языки и методика их преподавания»).
6. *Стернин, И. А.* Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sterninia.ru/index.php/izbrannye-publikatsii/item/109-vvedenie-v-rechevoe-vozdjstvie-2001>. – Дата доступа: 11.12.2019.